

Izvirni znanstveni članek *Original scientific paper (1.01)*
Besedilo prejeto *Received*: 3. 8. 2024; Sprejeto *Accepted*: 3. 10. 2024
UDK UDC: 27-175Sv.Maksim Grk
DOI: 10.34291/Edinost/79/02/Zajc
© 2024 Zajc CC BY 4.0

Neža Zajc

Sveti Maksim Grk in njegova evhološka besedila

Saint Maximos the Greek and His Euchological Texts

Izvleček: Prispevek prinaša pregled molitvenih besedil Svetega Maksima Grka, ki vsebuje tudi grški molitvi, napisani na Sveti gori Atos v samostanu Vatoped. Sledijo molitve, ki jih je napisal med svojim bivanjem v Moskovski Rusiji, kjer je v samostanskem priporu (več o tem v biografskem uvodu) napisal veliko število besedil v starocerkvenoslovanščini, med katerimi so tokrat obravnavane molitve. Ponujen je nagel vpogled v grške molitve, ena starocerkvenoslovanska molitev (*Molitev Sveti Trojici*) je podrobneje predstavljena. Na ta način je utemeljena pomembna biografsko-kulturna povezava Maksimove preteklosti filološko-meniške (Italija, Atos) dejavnosti z apologetsko naglašenim rokopisnim opusom, ki ga je ustvaril v Rusiji. Izpostavljene so besedilno-jezikovne tehnike, ki jih je Maksim uporabljal in ki izpričujejo njegovo zavestno izgrajevanje posebne teološko izostrene, globoko osebne, pravoslavne avtopoetike.

Ključne besede: molitve, Sveta gora Atos, Vatoped, Maksim Grk, pravoslavna teologija, avtopoetika

Abstract: *This paper provides an overview of the prayer texts of Saint Maximus the Greek, including those written in Greek on the Holy Mount Athos in the Monastery of Vatopedi. This is followed by prayers written during his tenure in Moscow, Russia, where he produced a substantial corpus of texts in Old Church Slavonic while imprisoned (although in three different monasteries dungeons/monastic cells; further details may be found in the biographical introduction), among which the prayers are discussed in this instance.*

This study offers a concise overview of Greek prayers and additionally presents a detailed analysis of the Old Church Slavonic prayer known as the Prayer to the Holy Trinity. By this manner it is established an important biographical and cultural link between Maxim's past philological and monastic activities (in Italy and on Athos) and the apologetically accented manuscript oeuvre he produced in Russia. The textual and linguistic techniques employed by Maxim are highlighted, revealing his conscious construction of a particular theologically sharpened, deeply personal, Orthodox autopoetics.

Keywords: *prayers, Holy Mount Athos, Vatoped, Maximos the Greek, Orthodox Theology, autopoetics*

Biografski uvod¹

Sveti Maksim Grk (ok. 1469, Arta–1556, Moskva) je doživel izkušnjo treh kultur: grške, evropske (severnoitalijanske) in slovanske, ostajal pa je zvest svoji avtohtoni grški, čeprav je zaradi biografskih okoliščin moral »posvojiti«² starocerkvenoslovanščino kot jezik svojega izraza.

Rodil se je kot Mihail Trivolis v mestu Arta v Grčiji. Njegovo zgodnjerene-sančno humanistično izobrazbo v severni Italiji, ki je obsegala predvsem prevajalsko-filološko, uredniško in kritično besedilno prakso, pri čemer ga je vodil znameniti grški učenjak Iannos Laskaris, so dopolnila srečanja z latinsko govorečimi filozofi in intelektualci tistega časa (Marsilijom Ficinom, Angelom Polizianom, Giovannijem in Gianfrancescom Picom della Mirandola). Kritično obravnavo besedil je kot prepisovalec rokopisov razvijal tudi v tiskarni beneškega tiskarja Alda Manuzia, kjer je našel grške somišljenike (drugi val grške diaspore v Italiji). Močno so ga pretresle javne pridige Girolama Savonarola. V Italiji je bil osebno, predvsem pa v duhovnem pomenu čedalje bolj skrajno nezadovoljen.

Okoli leta 1503 se je vrnil v Grčijo, kjer je na Sveti gori Atos vstopil v samostan Vatoped (Vatopaidi) in sprejel menišтво pod imenom Maksim (po Maksimu Spoznavalcu). Tam je v letih 1506–1516 preživel duhovno najplodnejše obdobje. Njegove prejšnje filološke izkušnje iz Italije so bile na Atosu cenjene, in tako je nadaljeval s kritično poglobljenim preučevanjem rokopisov. Poleg tega je skupaj z nekdanjim konstantinopelskim patriarhom Nifontom II. imel pravoslavne misije zunaj gore Atos, med drugim tudi v nekaterih slovanskih deželah na balkanskem polotoku.

Leta 1506 se je odzval na povabilo ruskega velikega kneza Vasilija Ivanoviča III., ki je poslal na Atos pismo s prošnjo za prevajalca in urednika (urejevalca) t. i. svetih knjig. Po intenzivnem prevajalskem delu

1 Povzeto po Denissoff (1943) in Sinitsyna (1977; 2008).

2 Prispevek je nastal v okviru programa Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU z naslovom (*Nova kulturna zgodovina intelektualne dediščine: Slovenski historični prostor v evropskem kontekstu*, P6-0440, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS), ter raziskovalnega projekta J6-50212, *Moč čustev in status ženskih likov v različnih literarnih žanrih Stare zaveze*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

v Moskovski Rusiji v letih 1518–1525 pa so Maksima Greka – kot so ga klicali v Moskvi – kljub visokemu spoštovanju njegovih teoloških in drugih humanističnih znanj v cerkvenih in dvornih krogih leta 1525 ter ponovno leta 1531 na moskovskem cerkvenem zboru po krivem obtožili »heretičnih napak« v prevodih. V letih 1525–1536 je bil zaprt sprva v ječi samostana Ioasafo-Volokolamsk pod najstrožjimi pogoji, pri čemer mu je bila tudi odvzeta pravica do obiskovanja cerkvenega bogoslužja in prejetja svetega obhajila. Po drugem sojenju, natančneje leta 1536 po premetitvi v ječo drugega samostana (Tver-Otroč), so mu kazen ublažili zgolj toliko, da mu je bilo dovoljeno pisati. Šele ko je bil leta 1552 premeščen v samostan Lavre Trojice-Sergeja, je bil nekako deloma pomiloščen. Tam je leta 1556, star okoli 86 let, preminil. Ruska pravoslavna cerkev ga je kanonizirala leta 1988.

V Rusiji je poleg prevodnih del napisal številne izvirne avtorske spise v osebni različici starocerkvenoslovansčine (njegov slovanski idiolekt). Zaživa so ga imenovali s tremi različnimi identitetnimi imeni: Mihail Trivolis; menih Maksim iz Vatopeda; Maksim Grek (rus. Максим Грек); slov. Maksim Grk.

Molitve Maksima Grka

Doslej v znanosti raziskovalci niso posvečali posebne pozornosti njegovim molitvenim besedilom, zato so bila ta besedila umeščena v razdelek »Varia« (»molitve in cerkvene himne« po atribuciji A. I. Ivanova /1969, 210–216/ oziroma »Miscellanea« po terminologiji bizantinologa Ihorja Ševčenka /2000, 249/). Tokrat bodo pregledno predstavljene vse njegove molitve, med katerimi se bomo nekaterim posvetili tudi podrobneje (analiza bo obsegala lingvistično (literarno)-teološko patristično komparativni uvid), še zlasti dvema molitvama, ki ju je ustvaril v samostanu Vatoped, ter njegovi starocerkvenoslovanski molitvi, posvečeni Sveti Trojici. Istočasno bo približano biografsko ozadje teh molitev.

Medtem ko njegova grška himnografsko-liturgična besedila, napisana med meništvom v samostanu Vatoped na Sveti gori Atos, pomenijo začetek in idejno teološko (pravoslavno bizantinsko) zasnovo njegove molitvene kontemplacije, predstavljajo ostale starocerkvenoslovanske

molitve pomemben del njegove obsežne rokopisne dediščine. V resnici so Maksimove molitve (njegova osebna evhologija) nekoliko drugačne od verznihi besedil (himnografija), ki prav tako nastopajo v njegovih avtorskih besedilih v obliki fragmentov navezovanja ali namernega vnašanja sporočilnosti preroško-navdahnjenih bibličnih pasusov. V starocerkvenoslovanščini (ne le v njegovem osebni slovanski idiolektu (Zajc 2016, 377–380) se sicer moramo soočiti s prozno obliko, ki je skušala slediti naglasni in zlogovni strukturi zgledovanja pri grških izvirnikih (Valivatcharska 2013, 172–180), prevzela pa je tudi vlogo ustvarjanja enotnega verzne ritma, poudarkov (naglasov) in poetizacije besednih elementov.

Poleg tega molitve svetega Maksima Grka v srži povezujejo njegovo starocerkveno literarno dejavnost z biografsko predhodnima obdobjema, s prejšnjim filološkim v severni Italiji in z meniškimi na gori Atos. Predvsem pa je pomembno, da Maksimove molitve izpričujejo medsebojne medbesedilne navezave ter na ta način oblikujejo tisto avtopoetološko plast njegovega pisanja, ki se vedno znova poustvarja v njegovih avtorskih besedilih. Na način sporadičnih avtocitativ z implicitno izraženimi (dobesednimi ali kot aludirani odmevi) ponovitvami tako potrjujejo ne le izvirnost Maksimove osebne pravoslavne teologije, temveč razkrivajo tudi tisto osebno izrazoslovno tehniko ekspresije v cerkvenoslovanskem jeziku, ki govori o temeljnih zakonitostih njegove avtorske poetike. S preučevanjem Maksimovih molitvenih spisov je potemtakem mogoče zasledovati ustaljena načela in konstante molitev, prek katerih je vatopedski menih nadaljeval molitvene prakse atoških samostanov. Še zlasti govorimo o samostanu Vatoped, posvečenem Oznanjenju Matere Božje, kjer je napisal najobsežnejša molitveno-himnografska dela v verzih, ki izkazujejo bogoslužne možnosti vpisovanja vernika v ulovljivost časa. Vse omenjeno je moč opazovati tudi v Maksimovih molitvah, ki jih je napisal v Moskovski Rusiji.

Molitve, napisane na Sveti gori Atos

Ob posameznih verzih mučencu svetemu Dimitriju je v atoškem samostanu Vatoped Maksim ustvaril tudi *Molitev svetemu Erazmu Ohridskemu* (Graikou 2017, 329–340), ki vsebuje osnovne himnografsko-liturgične

pesemske elemente: devet Od ali hvalnic (gr. Ὅδη) (v resnici: osem) z doksologijo in Odmevi (gr. ἔχος) z analogno osmimi himnološkimi pesmimi ali troparji, sorodnimi osmim tonalitetam, ki se pojejo pri večernicah (Salaville 1932, 132.193), posvečenih Devici Mariji (*theotokia*). Pomen odsotnosti druge ode je v implicitni navezavi z bizantinsko himnografijo 7.–8. stoletja, natančneje s spokorniškim *Kanonom svetega Andreja Kretskega*, ki je prešel v redno pravoslavno bogoslužno (velikonočno) rabo do današnjih dni. Molitev, označena kot Ἀκολουθία, ki pomeni zaporedje molitev, izgovarjanih skupaj pri cerkveni maši ob določeni uri zjutraj ali zvečer,³ vsebuje zaključni razširjeni govor, naslovljen dobesedno kot *Sinaksarij svetega Erazma*,⁴ in je bila napisana leta 1509. V prvem odstavku sinaksarija Maksim pojasni, da zaradi poškodovanih rokopisov (prepisov izvirnih hagiografskih besedil) o Erazmovem otroštvu in izobrazbi ni mogel izvesti veliko. Maksimovo zanimanje za biografsko (hagiografsko!) ozadje mučenca Erazma je mogoče navezati na njegovo pozornost, ki jo je posvečal sveti tradiciji slovansko govorečih dežel (Ohrid, Makedonija, Bolgarija), s katerimi se je srečeval na svojih pravoslavnih misijah.

Napisal je tudi daljšo molitev v obliki »velike priprošnje«, tj. spokorniškega *Kanona svetemu Janezu Krstniku* (Παρακλητικός Κανὼν εἰς τὸν Τίμιον) (Graikou 2017, 341–351), ki je podnaslovljen kot »ποίησις« svetega Maksima Grka (Sveta gora Atos: samostan Vatopaidi, *Rokopis sv. Maksima Grškega*, Kod. 1016, fol. 32r-35v). Primerjalno z Romanom Melodom, ki je v 6. stoletju napisal pesem o smrti svetega Janeza Krstnika, ki je vsebovala osemnajst od (hvalnic) (Tillyard 1923, 14–16), Maksimov kanon vsebuje osem od z ustreznimi *irmoisi* (*heirmoisi*), povezanimi z liturgičnim uresničevanjem besedila, natančneje s prazniki Janeza Krstnika. Vsebuje uverturo v obliki himne za praznik povišanja Svetega Križa (prvi večji praznik po Marijinem vnebovzetju ter prvi po prazniku rojstva Matere Božje), nato pa Odo preroku Janezu Krstniku, povezano s praznikom na prvo nedeljo po pobožičnem obdobju epifanije. Pozneje (in še danes) so postali ti verzi znani kot

3 Analogno lat. *Officium* (Clugnet 1895, 5). Gr. ἀκολουθέω 'slediti, spremljati'; pogosto uporabljen v evangelijih (Mt 4,20; Mt 8,1; Mr 10,28; Lk 9,59-61).

4 Taka oblika sinaksarija kot kratka zgodovinska notica je v grški himnografiji običajno vključevala tudi biografske podatke ali eloge svetnikom skupaj s homilijami za večje praznike, njihovo branje je bilo običajno določeno kot javna molitev pred ljudmi natanko v vmesnem času pred večernicami (Salaville 1932, 190.196); sinaksarij se je v liturgični službi ustalil pod imenom Paterik, v slovanski pismenosti pa tudi kot Prolog (190).

Apolitikion (Ἀπολυτίκιον)⁵ svetemu Janezu Krstniku v redni pravoslavni liturgični službi.⁶ Po obveznem branju iz 50. psalma sledi prva slavilna pesem (doksologija), posvečena Božji Materi, ki jo avtor prosi, da bi bil »sam vreden njenega usmiljenja«. Doksologija tako Janezu Krstniku kot tudi Božji Materi, v kateri je izražena povezanost preroka Janeza in Marije, sledi tudi po branju iz Matejevega evangelija. Konča se z *Molitvijo Janezu Krstniku*.

Zdi se, da so na Maksima še posebej vplivali mistagoška vizija in teološki pogledi Maksima Spoznavalca, saj sorodno cerkvenemu očetu poseže na raven združitve spokorjenosti in asketske ponižnosti z zavestjo o liturgičnem obhajanju cerkvenega prostora (Bornert 1966, 83–86); pri tem sta oba uporabljala jezik svetopisemske realnosti, čeprav Maksimov kanon ne vsebuje v tolikšni meri vizualnih predstav, da bi mogli govoriti o t. i. liturgični teologiji. Nasprotno, njegovo zaznavanje mistične razsežnosti udeležbe v molitvenem aktu je ustvarjal povsem z besednimi entitetami. Poleg tega je v tej molitvi upošteval preroško sporočilnost Janeza Krstnika, kot je ta evangelijsko (novozavežno) doumljiva, kar se ponavlja v celotnem kanonu. V deveti (osmi) odi je zadnji molitveni nagovor ponovno posvečen čaščenju Matere Božje (Κυρίως Θεοτόκον). Rokopis se konča z začetkom temeljne molitve Svete gore Atos (Ἀγίων ὄρειν) (Sveta gora Atos: samostan Vatopaidi, *Rokopis sv. Maksima Grka*, Kod. 1016, fol. 34 v.), posvečene Sveti Theotokos, ki je še danes v rabi v vseh atoških samostanih. Prav to molitev, nekoliko modificirano, vpelje Maksim tudi v svoje najpomembnejše molitveno besedilo, napisano v Rusiji: *Spokorniški kanon s priprošnjo božanskemu Vsesvetemu Duhu Parakletu*.

Poleg tega je že v tej Maksimovi vatopedski molitvi mogoče opaziti poseben skladenjski in pomenoslovni način oblikovanja teološkega sporočila: ponavljanje (jezikovno korensko) podobnih, a slovnično različnih besed (funkcionalno različnih), ki krepi teološko pomenljivost in poustvarja vzdušje cerkvenega bogoslužja. Takšno oblikovanje molitvenega vtisa istočasno s posrednim poudarjanjem teološke vsebine je mogoče najti

5 To so troparji, ki se pojejo na koncu večerne maše. Vsak praznik ima predpisane svoje take pesmi, ki so po izvoru starejše od troparjev; cf. lat. Laudes (Clugnet 1895, 18).

6 Prazniki v čast svetemu Janezu Krstniku so bili po bizantinski tradiciji močno upoštevani in praznovani v liturgičnih bogoslužjih atoških samostanov (studitske tradicije) (Nikiforova 2012, 183, op. 4).

v kasnejših Maksimovih besedilih kot vodilno načelo strukturiranja ortodoksne sporočila in njegovo glavno besedilno inovacijo. Zato njegove molitve s himnološko-liturgično reinterpreterativno besedilnim razvijanjem govora z ustaljeno strukturo, ki so imele zanj duhovno tešilno vlogo, predstavljajo tudi vezivo v biografiji svetega Maksima Grka. Njegove molitvene nagovore najdemo tudi v zaključkih posameznih spisov, posvečenih drugim vprašanjem in temam.

Molitve Maksima Grka, napisane v Rusiji

V Moskovski Rusiji je napisal naslednje globoko osebne (izpovedne) molitve: *Molitev Božji Materi*, *Molitev Kristusu* in *Molitev Svetemu Duhu*.

1. *Kanon Svetemu Duhu Parakletu* je bil po vsej verjetnosti napisan prvi od naštetih treh molitev. Maksim jo je napisal med svojim prvim, najstrožjim priporom po prvem sojenju, v obdobju 1525–1531, ko mu je bila odvzeta pravica do sporazumevanja, pisanja, branja ter obiskovanja cerkvenega bogoslužja in prejemanja svetega obhajila. Takrat je, potem ko je preživel po vsej verjetnosti poskus zastrupitve z dimom, na steno celice z ostankom oglja napisal ta kanon. V tej molitvi, ki jo je moč razumeti kot spokorniško iniciacijsko uverturo v avtorjevo besedno ustvarjanje, je na začetku opredeljeno posebno pravilo z navedbo natančnega zaporedja kratkih molitvenih formul (*irmos/heirmos*), in sicer najprej Jezusu Kristusu, potem trikratno ponovljeno slavljenje Svete Trojice, nato Svetemu Duhu Parakletu (Utešniku/Tolažniku) ter še obvezno dodajanje dveh, posvečenih Materi Božji. Takšno pravilo besedilno usmerja celotno molitveno dikcijo. Maksimov kanon, ki izpričuje navezave na najstarejše vire spokorniških kanonov in odraža pesnjenje akatistov (s tematiziranjem starozaveznih kantik), se zaključuje z molitvijo, ki časti Mater Božjo.⁷

2. *Molitev Božji Materi* (podnaslov: *In tudi deloma o Odrešenikovem trpljenju*): molitev je spokorniška z izrazito predstavljeno

7 Podrobna analiza presega ta prispevek. Za več gl. Zajc 2023a, 7–18.

nujnostjo kesanja in razvijanja občutja globoke, tople hvaležnosti Odrešeniku.⁸

3. *Molitev o rojstvu Gospoda našega Jezusa Kristusa* (podnaslov: *In proti judovskemu učenju*). Ta molitev je najdaljša in zahteva natančnejšo in obširnejšo obravnavo, ki presega to objavo.

4. *Molitev Sveti Trojici* (celoten naslov: *Hvaležno petje k Sveti Trojici vso svetlo nedeljo, tako poimenovano*). Natančneje se bomo posvetili tej molitvi, ki odraža ustaljeno teološko sporočilo in besedno ustvarjanje vzdušja pokore in hkrati slavljenja.

Molitev je v primerjavi s prejšnjima dvema kratka, naslov in podnaslov označujeta molitveno obliko bogoslužnega speva ter zahvalno molitev z navedbo časa branja – véliki teden (tj. zadnji teden pred veliko nočjo).

V tej molitvi tako kot v *Molitvi o rojstvu Gospoda našega Jezusa Kristusa* Maksim nadaljuje osrednjo temo nehvaležnosti vernikov in Božjega človekoljubja.

Uvod s kesanjem v neposrednem osebni nagovoru (1. os. ed. – »az«) in s podobo države »božanske veličine« izrazi vseмогоčnost Boga v Sveti Trojici.

Slava Tebi, o Najmilejši Bog, Oče Vsemogočni, slava Tebi in klanjanje največji lepoti vseh vidnih in zamisljivih bitij, zdaj in na veke vekov! Kako naj dostojno jaz, prstén in trpeč, nehvaležna (dob. neblagodarna) stvaritev Tvojih čistih rok, opevam in slavim neizmerljivo močno državo božanskega Tvojega veličastva in neraziskano brezno blagosti/milosti in človekoljubja Tvojega do nas, nehvaležnih, ki smo odpadli od tvoje blagosti/dobrote/usmiljenja in smo se hudobno pregrešili z vsakršno zlobo, neposlušnostjo in nepokornostjo. (Pariz: Bibliothèque nationale, *Zbirka spisov sv. Maksima Grka*, Kod. Slave 123, 1 fol. 279v.)

8 Podrobna analiza je podana v prispevku, oddanem v avgustu 2024, za *Bogoslovni vestnik*.

Zdi se, da Maksim Grk svoj poziv k vsemogočnemu Bogu razume sorodno nazoru Gregorja iz Nise (tudi Teodorja iz Mopsuestije; Baranov 2021, 348), ki je kot pogoj za »rojstvo višje« določal vero v Sveto Trojico (Nisski 2003, 288–290).

Sledi Maksimovo navezovanje na redko omembo nehvaležnosti (gr. ἀχαριστος) v Svetem pismu (Lk 6,35) kot odsev zla in neposlušnosti. Zatem v molitveni dikciji implicitno svetuje, kako s pokorščino in posnemanjem Boga Očeta in s prošnjo Najvišjemu (gr. ὑψίστου) morda smemo upati na Njegovo dobroto (gr. χρηστός) in usmiljenje (gr. οἰκτιρμονες) (Lk 6,36), kar ustreza začetku molitve, saj se uresničuje nagovor Boga Očeta. Zavedanje lastne nepokorščine kaže na nehvaležnost do Boga Očeta kot starša, kar je primerljivo z govorom apostola Pavla (2 Tim 2,3). Maksim z uporabo retorične množinske oblike (*majestatis pluralis*) nadaljuje molitveni tok, ki se ponovno osredotoča na temo Božjega človekoljubja. Nastopajo biblične podobe čudežev in odrešilnih zapovedi ter vizija nedoločenega kozmološkega prostora »znamenj z neba ter znamenj z zemlje in morja« (Ps 113,4–6) tako kot v *Molitvi o rojstvu Gospoda našega Jezusa Kristusa*. Jezikovni izrazi kesanja kot glavni homiletični deli se nadaljujejo (»nam skesanim«: Pariz: Bibliothèque nationale, *Zbirka spisov sv. Maksima Grka*, Kod. Slave 123, fol. 280r) in preidejo v utemeljitev udeležbe Božjega Sina na Zemlji, v kateri Maksim vidi potrditev Božje dobrote. Pomenski paralelizem je opazen v antitezi med vernikovo nehvaležnostjo, ki se pojavlja kot dobesedna oblika slovničnega paralelizma (odzvanja kot refren), ter »Tvoje dobroto/blagostjo« (geminacijsko rabljena), ki zato predstavlja spremljevalno temo molitve. Nato Maksim preide na motiv poslanstva Sina Božjega s predajo Njega v smrt in trpljenje za vse nehvaležne grešnike. Sledi niz t. i. retoričnih vprašanj o ustreznosti podobe, ki bi mogla zadostiti Božji veličini in ki se razrešijo v ozaveščenje zlega počela v človeku – v podobi križa in smrti.

Kaj je večje od te strašne skrivnosti, ki je le Tvoje človekoljubje in blagost do nas nehvaležnih in nepobožnih? Kako je mogoče z eno vsemočno ali katerokoli podobo rešiti naš rod? Joj, saj moreš, Gospodar, z enim božanskim navdahnjenjem ozdraviti nas, kaj vendar je zate nemogoče? Tebi se vsi podreajo in delajo zate kot za Vladarja in Stvarnika. A to je tvoja blaga popustljivost/naklonjenost do nas, ki bo tudi razumno, neizmerno človekoljubje Tvoje

do nas grešnih in vrh Tvojih velikodušnosti, saj ne le z navdahnjenjem vsemogočne božanske sile Svoje moreš ustvarjati največje in najbolj čudovito, ampak tudi s šibkostjo in nemočjo v nas. Kaj je vendar šibkejšega od človeškega mesa, strasti/trpljenja in križa in smrti?! Z le-temi si osramotil počela temnih oblasti, in tudi tistega, ki ima državo smrtno, grdega in oholega satana in hudiča. (Pariz: Bibliothèque nationale, *Zbirka spisov sv. Maksima Grka*, Kod. Slave 123, fol. 281r–281v)

Nenadoma nastopi »država smrtna«, identificirana kot kraljestvo diabolčnih sil. Imenovanje Kristusa kot »drugega Adama« (kot tipa in arhetipa) odraža poglobljeno dojemanje svetopisemske zgodbe, kakršno bi lahko našli v antiohijski hermenevitični teoriji (Nassif 1996). Celotna molitev se zaključuje s hvaležnostjo Sinu Božjemu za Njegovo človekoljubno žrtev za vse ljudi v vzdušju vélikega svetlega tedna čakanja na Kristusovo vstajenje.

Spoznavamo lahko, kako Maksim Grk postopoma ustvarja teološko pravoslavno terminologijo v starocerkvenoslovanščini, ki dodatno vzpostavlja neposredno povezavo z nagovorjenim Vsemogočnim, na katerega se pomenljivo obrača s »ti« (»Tebi se vsi podreajo/Te ubogajo in delajo kot za Vladarja in Stvarnika« [Kod. Slave 123, fol. 281r]). V tej molitvi je torej s pomočjo bizantinske (že grške) osnovne retorične metode poudarjanja pomena in uresničevanja teološko osmišljene vsebine ponovljenih besed z enakim korenem, ki se spreminjajo z različnimi priponami in posledično pomenom (gr. *homoteleuton*), izoblikoval slogovno plast v starocerkvenoslovanščini – ki je učinkovala tudi ritmizirano (Valiavitcharska 2013, 74) – na povsem oseben način. Tako se ponovitev korena *blag-* pojavlja tako v besedah dobrota, milost, usmiljenje (stcsl. *blagost*) kot tudi v besedah nehvaležnost (neblagodarnost) ter v besedah naklonjenost, popustljivost (stcsl. *blagoizvolenie*), pobožnost (stcsl. *blagočestie*).

K naštetim molitvam je mogoče dodati še Maksimove molitve, ki jih je napisal kot zakrit (»zastranjen«) avtor:

a) *Molitev Svete matere naše Marije Egipčanske*: ohranjena je le v enem rokopisu (Moskva: Ruska državna knjižnica, *Spisi sv. Maksima Grka*, Kod. Fond. Rum. 264, fol. 66v–67v; fol. 219r–221v; Zajc 2023b, 220–224).

b) *Molitev, kot da je izrečena v osebi blažene Device Marije (podnaslov: Namenjena vsem pohlepnežem, profanim in polnim vsega hudega, ki s kanoni vseh vrst in raznimi pesmimi mislijo, da bodo ugajali).*

c) *Molitveni nagovor Jezusu Kristusu (podnaslov: O slavni zmagi nad krimskim psom, ki se je zgodila zaradi varovanja Najsvetejše Božje Matere pri pobožnem velikem knezu Ivanu Vasiljeviču v letu 49 8000 [1541]).*

Sklep

Prispevek s pregledom vseh molitev Svetega Maksima Grka približuje značilne slogovno-jezikovne ter nazorsko-teološke lastnosti njegove osebne avtopoetike, s čimer zajame tako vtis kot tudi načine tekstovno-vsebinskega vzpostavljanja pomena in izoblikovanja (presežnega) smisla. Kljub zvestemu ohranjanju opredeljenih intelektualnih postavk bizantinske patristične in filozofske tradicije ter sledenju strogo kanonični, biblično osnovani pravoslavni krščanski drži je v njegovih molitvah mogoče odkrivati tudi njegove osebne (izvirne) značilnosti. V izgrajenem slovanskem idiolektu v individualni obliki starocerkvenoslovanščine je v molitvah, napisanih v Rusiji, svoj način grajenja teološko izostrene vsebine razvil do ravni, na kateri si je lahko prizadeval v bralcu ozavestiti pomensko antitetične in mestoma oksimoronske pare, ki naj bi ustvarjali recepcijo previdnega branja besednega tkiva ter doumevanja nujne zavesti o Previdnosti Boga, ki jo Sveti Maksim imenuje dobesedno – strah Božji.

Seznam referenc

Rokopisni viri

Moskva: Ruska državna knjižnica, *Spisi sv. Maksima Grka*, Kod. Fond. Rum. 264 (16. st.).

Pariz: Bibliothèque nationale, *Zbirka spisov sv. Maksima Grka*, Kod. Slave 123 (16. st.).

Sveta gora Atos: Samostan Vatopaidi, *Rokopis sv. Maksima Grka*, Kod. 1016, fol. 32r–35v (17. st.).

–, *Rokopis sv. Maksima Grka*, Kod. 198, fol. 579–588 (16. st.).

Sekundarna literatura

Baranov, Vladimir. 2021. Elementy anti-ohijskoj eksegetičeskoj traditsii v 'Komentarijah na knigu Bytia' Prokopija Gazskogo. V: N. O. Nogovitsynur, ur., *Vizantija, Evropa, Rossija: sotsyal'nye praktiki i vzaimosv-jaz' duhovnyh traditsii*, 344–360. Sankt-Peterburg: FNISC RAN.

Bornert, Rene. 1966. *Les commentaires byzantins de la divine liturgie du VIIe au XVe siècle*. Pariz: Archives de l'Orient chretien.

Clugnet, Leon. 1895. *Dictionnaire grec-français des nom liturgiques en usage en l'église grecs*. Pariz: Alphonse Picard et fils.

Denissoff, Elie. 1943. *Maxime le Grec et l'Occident: Contribution à l'histoire de la pensée religieuse et philosophique de Michel Trivolis*. Louvain: Université de Louvain.

Graikou, Maximou. 2017. *Logoi*. Zv. 4. Agion Oros: Iera megiste mone Vatopaidiou.

Ivanov, Aleksander Ivanovič. 1969. *Literaturnoe nasledie Maksima Greka: Karakteristiki, atributsyii, bibliografija*. Leningrad: Nauka.

Nassif, Brad. 1996. 'Spiritual Exegesis' in the School of Antioch. V: B. Nassif, ur., *New Perspectives on Historical Theology: Essays in Memory of John Meyendorff*, 343–377. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans.

Nikiforova, Aleksandra. 2013. *Iz istorii minei v Vizantii: Gimnograficheskie pamjatniki VIII-XII vv. iz sobranija monastyrja svjatoj Ekaterini na Sinae*. Moskva: Pravoslavnyj Svjato-Tihonovski gumanitarni Institut.

Nisskij, Grigorij. 2003. *Bol'shoe oglasitel'noe slovo: Logos katehetikos o megas*. Kijev: Prolog.

Salaville, Séverien. 1932. *Liturgies orientales: Notions générales éléments principaux*. Pariz: Librairie Bloud-Gay.

Sinitsyna, Nina Vasil'evna. 1977. *Maksim Grek v Rossii*. Moskva: Nauka.

– – –. 2008. *Maksim Grek*. Moskva: Malaja gvardija.

Ševčenko, Ihor. 2000. Miscellanea. *Palaeoslavica* 8: 349–358.

Tillyard, Henry Julius Wettenhall. 1923. *Byzantine Music and Hymnography*. London: Faith Press.

Valiavitcharska, Vessela. 2013. *Rhetoric and Rhythm in Byzantium. The Sound of Persuasion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zajc, Neža. 2016. Some notes on the life and works of Maxim the Greek (Michael Trivolis, ca 1470– Maksim Grek, 1555/1556). Part 2: Maxim the Greek's Slavic idiolect. *Scrinium* 12/1: 375–382.

– – –. 2023a. St. Maximus the Greek (Mihail Trivolis, Arta, ca. 1470–Maksim Grek, Moscow, 1556): the insight into his personal euchology. *Forum Teologiczne* 24: 7–24.

- . 2023b. Hagiografski vir poetičnega navdiha (primer sv. Agnese in sv. Marije Egiptovske). V: Blanka Bošnjak, ur. *Hagiografija v luči sodobnih raziskav*, 207–228. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

